

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2026-356-33>

УДК 334.012.64:338.43(477)

JEL classification: L26, Q13, O31

ЛЮБОХИНЕЦЬ Лариса

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0003-1578-615X>

e-mail: liubokhynetsl@khmnu.edu.ua

ТАНАСІЄНКО Наталія

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0001-6887-903X>

e-mail: tanasienko@khmnu.edu.ua

ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті досліджено сучасний стан малого підприємництва в аграрному секторі економіки України. Проаналізовано основні тенденції розвитку малого бізнесу на сільських територіях, зокрема динаміку підприємницької активності, проблеми доступу до фінансових ресурсів, кадрового потенціалу, інфраструктурного розвитку та впливу воєнних дій на функціонування суб'єктів господарювання. Визначено ключові тенденції розвитку малого підприємництва, серед яких цифровізація бізнес-процесів, розвиток сімейного фермерства, впровадження інноваційних технологій у сільському господарстві, активізація грантової підтримки та міжнародних програм фінансування. Розглянуто можливості використання технологій цифрового фермерства, автоматизованих систем управління виробництвом, електронних державних сервісів, а також перспективи розвитку агропереробки, органічного виробництва, крафтового бізнесу та сільського зеленого туризму. Обґрунтовано, що розвиток малого підприємництва є важливим чинником забезпечення зайнятості населення, економічної стійкості сільських територій та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору. Визначено перспективні напрями подальшого розвитку малого бізнесу на засадах інноваційності, екологічності та диверсифікації господарської діяльності.

Ключові слова: підприємництво, малий бізнес, аграрний сектор, сільські території, сімейне фермерство, цифровізація, грантова підтримка, сталий розвиток.

LIUBOKHYNETS Larysa, TANASIIENKO Nataliia

Khmelnytskyi National University

PROBLEMS, TRENDS AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF SMALL ENTREPRENEURSHIP IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE'S ECONOMY

The sustainable development of small entrepreneurship in the agricultural sector has become one of the key priorities of Ukraine's economic recovery under conditions of war, digital transformation, and European integration. Despite its significant contribution to rural employment, local economic development, and food security, small agricultural enterprises continue to face numerous financial, infrastructural, organizational, and technological challenges that require comprehensive analysis and effective policy responses. The purpose of this study is to analyse the current state of small entrepreneurship in Ukraine's agricultural sector, identify the key development challenges and trends, and determine promising directions for enhancing its competitiveness and sustainability.

The study examines current trends in the development of small agricultural enterprises, the impact of martial law on entrepreneurial activity, and the role of state support, international financial assistance, innovation, and digital technologies in strengthening business resilience.

The findings indicate that, despite the negative consequences of the full-scale war, including infrastructure destruction, labour shortages, disrupted logistics, and limited access to financial resources, small agricultural enterprises demonstrate considerable adaptability and recovery potential. The study identifies the main development trends, including the digitalization of business processes, the implementation of Agriculture 4.0 technologies, the expansion of family farming, agricultural processing, organic and craft production, rural green tourism, and the growing importance of grant programmes and international support as instruments for strengthening the resilience and competitiveness of small agricultural enterprises.

The study concludes that strengthening the competitiveness and sustainability of small entrepreneurship in the agricultural sector requires expanding access to financial resources, promoting digital transformation and innovation, supporting the diversification of economic activities, encouraging cooperation, and improving state and international support mechanisms. The implementation of these measures will contribute to the sustainable development of rural areas, enhance the resilience of agricultural enterprises, and support the post-war recovery of Ukraine's economy.

Keywords: entrepreneurship, small enterprises, agricultural sector, rural development, family farming, digital transformation, grant funding, sustainable development.

Стаття надійшла до редакції / Received 11.07.2026

Прийнята до друку / Accepted 03.08.2026

Опубліковано / Published 27.08.2026

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons CC-BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

© ЛЮБОХИНЕЦЬ Лариса, ТАНАСІЄНКО Наталія

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах сучасних соціально-економічних викликів мале підприємництво розглядається як один із ключових чинників забезпечення сталого розвитку сільських територій України, значення якого особливо посилилося в період повномасштабної війни, коли малі підприємства стали важливим інструментом підтримки економічної активності та зайнятості населення на місцевому рівні завдяки своїй мобільності, адаптивності та здатності швидко реагувати на кон'юнктурні зміни ринку.

Після початку повномасштабної війни у 2022 році малий бізнес в Україні зазнав значних втрат через руйнування інфраструктури, скорочення ринків збуту, релокацію підприємств та дефіцит трудових ресурсів. Уже в перші місяці війни 79% малих і середніх підприємств повністю або частково призупинили свою діяльність, а сукупні втрати сектору перевищили 60 млрд дол. США [1].

Попри поступове відновлення бізнес-активності, у 2024 році понад 60% підприємств повідомляли про погіршення фінансових показників, близько 20% перебували на межі закриття, а 73% відзначали зниження прибутковості [2]. До ключових проблем належать руйнування інфраструктури, порушення логістичних зв'язків, дефіцит кадрів, критичне здорожчання матеріально-технічних ресурсів, недостатній розвиток власної інфраструктури для зберігання продукції та монопольний диктат великих трейдерів, що суттєво обмежують відтворювальний потенціал малого аграрного бізнесу.

Водночас, саме малі підприємства стали одним із ключових чинників підтримки економічної активності у сільській місцевості, забезпечуючи значну частку зайнятості населення на сільських територіях та формуючи основу локальної економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку малого підприємництва в аграрному секторі економіки України є предметом наукових досліджень багатьох учених. У науковій літературі значна увага приділяється дослідженню економічних, організаційних та соціальних аспектів діяльності малих аграрних підприємств, а також обґрунтуванню механізмів їх підтримки та розвитку в умовах сучасних викликів.

Так, автори публікації [3] досліджують сучасний стан розвитку малого підприємництва в аграрному секторі економіки України та визначають його роль у формуванні результатів діяльності сільського господарства.

Авторами статті [4] проаналізовано сучасні процеси розвитку малого та середнього підприємництва в аграрному секторі України в умовах євроінтеграції, досліджено ключові показники їх діяльності, проаналізовано кредитування малого та середнього бізнесу та визначено напрями державної підтримки малого підприємництва в аграрному секторі.

В дослідженні [5] проаналізовано динаміку розвитку суб'єктів господарювання в Україні та аграрному секторі, стан інвестиційного забезпечення й інноваційної діяльності, визначено основні проблеми та напрями досягнення сталого інноваційного розвитку сільськогосподарського підприємництва.

У статті [6] досліджено сучасний стан інноваційної діяльності суб'єктів малого аграрного підприємництва, визначено основні проблеми та перешкоди їх інноваційно-інвестиційного розвитку, а також запропоновано пріоритетні заходи щодо активізації інноваційної активності в умовах євроінтеграційних процесів.

Питання розвитку сільського підприємництва в умовах війни, зміцнення конкурентних переваг та їх адаптації до кризових умов аналізуються у публікаціях [7,8].

Таким чином, результати проведених наукових досліджень свідчать про вагомий роль малого підприємництва у розвитку аграрного сектору економіки України та висвітлюють окремі аспекти його функціонування, інноваційного розвитку й державної підтримки. Водночас сучасні умови воєнного стану, цифрової трансформації економіки, активізації міжнародних програм підтримки та необхідності післявоєнного відновлення сільських територій зумовлюють потребу в подальшому дослідженні проблем, тенденцій і перспектив розвитку малого підприємництва в аграрному секторі. Особливої уваги потребує аналіз сучасних викликів і можливостей, що впливають на діяльність суб'єктів малого підприємництва, а також визначення перспективних напрямів підвищення їх конкурентоспроможності та стійкості в умовах трансформаційних змін.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених розвитку малого підприємництва в аграрному секторі економіки України, деякі проблеми залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, потребують подальшого дослідження сучасні тенденції функціонування малого бізнесу на сільських територіях в умовах воєнного стану, вплив цифровізації та інноваційних технологій на його розвиток, а також роль грантової підтримки та міжнародних програм у забезпеченні стійкості суб'єктів малого підприємництва. Крім того, актуальним є визначення перспективних напрямів розвитку малого підприємництва як важливого чинника відновлення економіки сільських територій та підвищення їх конкурентоспроможності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз сучасного стану малого підприємництва в аграрному секторі економіки України, оцінка впливу сучасних соціально-економічних викликів на його розвиток, виявлення ключових проблем функціонування суб'єктів малого бізнесу на сільських територіях та визначення перспективних напрямів їх розвитку на засадах цифровізації, інноваційності, диверсифікації діяльності та використання механізмів державної й міжнародної підтримки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Малі підприємства залишаються важливою складовою економічного розвитку сільських територій України, забезпечуючи значну частину зайнятості населення та підтримуючи функціонування локальної економіки. За даними Державної служби статистики України, малі та мікропідприємства формують переважну більшість суб'єктів господарювання країни – понад 99% від загальної кількості підприємств. У сільському, лісовому та рибному господарстві на малих підприємствах працює близько третини усіх зайнятих працівників галузі [9].

Сучасний стан малого підприємництва в сільських громадах характеризується неоднозначними тенденціями розвитку. З одного боку, мале підприємництво виступає важливим чинником забезпечення зайнятості населення, розвитку місцевої економіки та формування фінансової спроможності територіальних громад. З іншого боку, діяльність суб'єктів малого підприємництва в сільській місцевості супроводжується значною кількістю економічних, соціальних та інфраструктурних проблем.

У структурі сільського підприємництва переважають малі фермерські господарства, підприємства аграрного сектору, переробної промисловості, торгівлі, сфери послуг та сімейного бізнесу. Саме малі та мікропідприємства формують основу підприємницького середовища в аграрному секторі, забезпечуючи виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію на місцевих ринках. За даними Державної служби статистики України, їх частка у сфері сільського, лісового та рибного господарства перевищує 95% [10].

Важливим показником розвитку малого підприємництва є динаміка створення та припинення діяльності суб'єктів господарювання, яка відображає рівень ділової активності та здатність бізнесу адаптуватися до сучасних викликів. Динаміку відкриття та закриття фізичних осіб-підприємців в Україні в 2021-2024 роках представлено на рис.1.

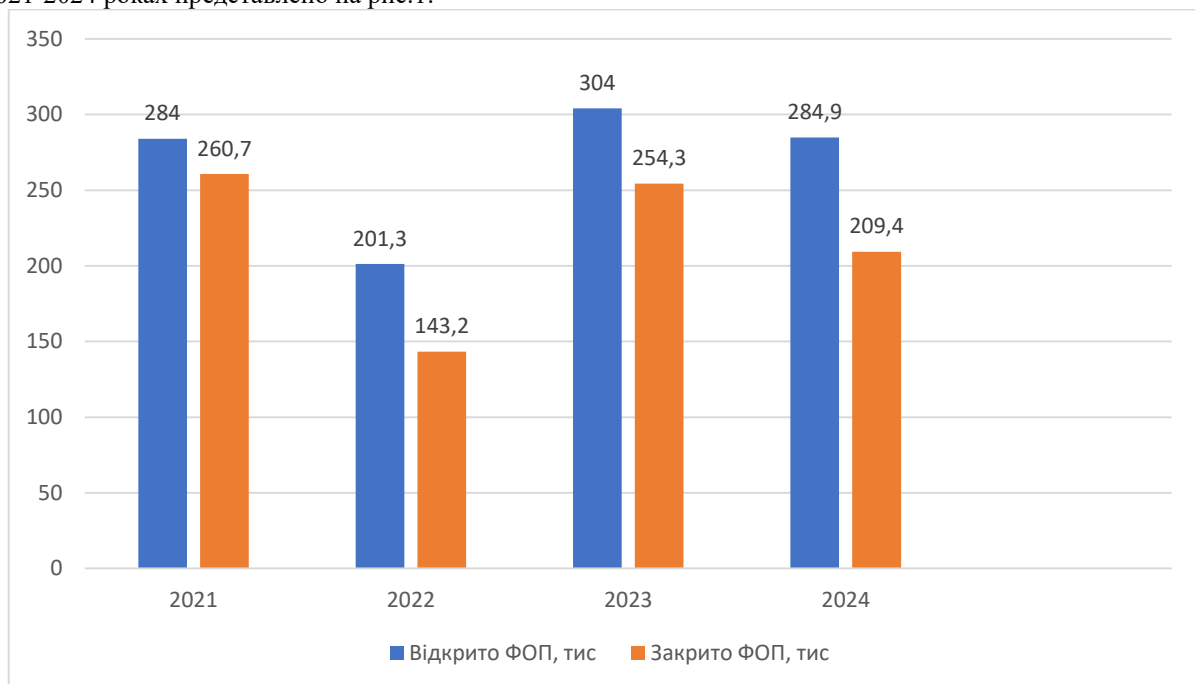

Рис. 1. Динаміка відкриття та закриття фізичних осіб-підприємців в Україні у 2021-2024 роках, тис. [за даними [11], оприлюдненими в аналітичних матеріалах [12]]

Проаналізувавши статистичні показники (рис. 1), зазначимо, що після суттєвого скорочення кількості новостворених фізичних осіб-підприємців у 2022 році (на 29,1% порівняно з 2021 роком) уже у 2023 році спостерігалось відновлення підприємницької активності та зростання кількості нових ФОПів до 304,0 тис., що на 7,0 % перевищило показник довоєнного 2021 року. У 2024 році було зареєстровано 284,9 тис. нових фізичних осіб-підприємців, що практично відповідає довоєнному рівню та свідчить про стабілізацію підприємницької активності й поступову адаптацію малого бізнесу до функціонування в умовах воєнного стану.

Відновлення підприємницької активності стало важливим чинником економічної стійкості країни та сприяло формуванню передумов для подальшого економічного зростання. Зокрема, у 2025 році одним із драйверів економічного зростання України стали внутрішні торгівля, переробна промисловість і локальне виробництво. Крім того, у межах державної програми «Доступні кредити 5-7-9 %» представники мікро-, малого та середнього бізнесу отримали від уповноважених банків 30 053 пільгові кредити на загальну суму 93,9 млрд грн. При цьому за час дії воєнного стану в Україні видано 98 688 кредитів на 370,4 млрд грн, з яких станом на 5.01.2026р. 50,03 млрд грн – кредити для сільськогосподарських товаровиробників та 55,67 млрд грн – на переробку сільськогосподарської продукції [13,14].

Попри позитивні зрушення, розвиток малого підприємництва на сільських територіях стримується сукупністю фінансових, кадрових, інфраструктурних та економічних проблем, які значно загострилися в умовах повномасштабного вторгнення (табл. 1).

Таблиця 1

Проблеми розвитку малого підприємництва на сільських територіях

Проблеми розвитку малого підприємництва на сільських територіях	Причини виникнення	Наслідки для сільських територій	Можливі шляхи вирішення
Недостатній доступ до фінансових ресурсів	Обмежені можливості залучення інвестицій, нестача власного капіталу	Уповільнення розвитку малого бізнесу та скорочення підприємницької активності	Запровадження грантових програм і пільгового фінансування
Складність кредитування малого бізнесу	Високі відсоткові ставки та жорсткі вимоги банків	Зменшення кількості новостворених підприємств	Спрощення умов кредитування для сільських підприємств
Низький рівень розвитку транспортної та цифрової інфраструктури	Недостатнє фінансування розвитку сільських територій	Ускладнення логістики, доступу до ринків збуту та цифрових послуг	Розвиток дорожньої мережі та цифрової інфраструктури
Дефіцит кадрів	Повномасштабне вторгнення, трудова міграція населення, виїзд молоді за кордон, скорочення працездатного населення	Нестача кваліфікованих працівників, зниження продуктивності праці, ускладнення розвитку малого бізнесу	Створення нових робочих місць, підвищення рівня оплати праці, підтримка молодіжного підприємництва та програми професійного навчання
Старіння населення сільських територій	Виїзд молоді за кордон, трудова міграція, мобілізація	Скорочення трудового потенціалу, дефіцит кадрів та зниження підприємницької активності	Створення умов для працевлаштування молоді, підтримка молодіжного підприємництва та розвиток соціальної інфраструктури
Нестабільність економічного середовища	Повномасштабне вторгнення, інфляційні процеси, коливання валютного курсу, порушення логістичних ланцюгів	Зростання ризиків ведення бізнесу, зниження інвестиційної активності та фінансової стійкості підприємств	Формування стабільної державної політики підтримки бізнесу, розвиток програм фінансової допомоги та відновлення економіки
Форс-мажорні ризики та наслідки воєнного стану	Вразливість до кліматичних аномалій, порушення логістики, руйнування інфраструктури, скорочення ринків збуту	Зменшення обсягів виробництва та погіршення економічного стану громад	Відновлення інфраструктури та розширення програм підтримки бізнесу

Сформовано за [3, 5, 15].

Отже, розвиток малого підприємництва на сільських територіях стримується комплексом взаємопов'язаних фінансових, кадрових, інфраструктурних та економічних проблем. В умовах воєнного стану їхній негативний вплив посилюється через руйнування інфраструктури, порушення логістичних зв'язків і дефіцит трудових ресурсів. Подолання зазначених проблем потребує комплексної державної підтримки, спрямованої на покращення доступу до фінансових ресурсів, розвиток інфраструктури та стимулювання підприємницької активності населення.

Попри зазначені проблеми, суб'єкти малого підприємництва демонструють здатність до адаптації та пошуку нових можливостей для ведення господарської діяльності, що знаходить відображення у сучасних тенденціях розвитку підприємницького сектору. Серед основних тенденцій розвитку малого підприємництва України на сільських територіях можна виділити:

- цифровізацію бізнес-процесів;
- розвиток сімейного фермерства;
- поширення інноваційних технологій у сільському господарстві;
- активізацію грантової підтримки та міжнародних програм.

У сучасних умовах цифровізація сільського господарства є одним із ключових напрямів розвитку малого підприємництва на сільських територіях України. Використання цифрових технологій дозволяє аграрним підприємствам підвищувати продуктивність, оптимізувати витрати, зменшувати вплив людського фактора та ефективніше управляти виробничими процесами. Найбільшого поширення набули технології

«smart farming», GPS-моніторинг техніки, автоматизовані системи управління виробництвом та цифрові сервіси взаємодії з державою [5].

Технології «smart farming» («розумне фермерство») базуються на використанні цифрових інструментів, сенсорів, супутникових систем, Інтернету речей (IoT), штучного інтелекту та аналітики даних для управління аграрним виробництвом. Їх основною метою є підвищення ефективності використання ресурсів та отримання більш високої врожайності.

У межах «smart farming» аграрії застосовують: датчики вологості ґрунту та температури, автоматизовані системи поливу, дрони для моніторингу посівів, супутниковий аналіз стану полів, програмне забезпечення для прогнозування врожайності, системи точного землеробства [16,17,18,19].

Такі технології дають можливість оперативно виявляти проблеми на полях, контролювати стан рослин, оптимізувати внесення добрив і засобів захисту рослин, що дозволяє зменшити витрати та мінімізувати екологічне навантаження. Окремим трендом є перехід на спеціалізовані мобільні додатки та хмарні CRM-системи для ведення операційного, складського та фінансового обліку агробізнесу.

GPS-моніторинг є важливим елементом цифровізації аграрного виробництва. Система дає змогу в режимі реального часу відстежувати місцезнаходження сільськогосподарської техніки, контролювати маршрути її руху, витрати пального, швидкість виконання робіт і рівень завантаження техніки. Використання GPS-технологій сприяє підвищенню ефективності використання машинно-тракторного парку, скороченню витрат пального, запобіганню нецільовому використанню ресурсів, оптимізації логістики та польових робіт, а також підвищенню якості виконання агротехнічних операцій. Для малих фермерських господарств GPS-моніторинг є важливим інструментом зниження виробничих витрат і підвищення конкурентоспроможності.

Автоматизація виробничих процесів у сільському господарстві передбачає використання спеціалізованого програмного забезпечення та цифрових систем для управління виробничою діяльністю підприємства, переваги та недоліки яких представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Переваги та недоліки використання автоматизованих систем у сільському господарстві			
Цифрове рішення	Характеристика	Переваги	Недоліки
ERP-системи для управління ресурсами підприємства	комплексні системи для управління фінансами, запасами, технікою, закупівлями та виробництвом	централізований контроль усіх процесів; підвищення ефективності використання ресурсів; швидке отримання аналітичної інформації; зменшення помилок у документації	висока вартість впровадження; потреба у навчанні персоналу; складність адаптації до специфіки господарства.
Автоматизовані системи обліку продукції	системи для автоматичного ведення обліку врожаю, продукції тваринництва та складських запасів	точність обліку; економія часу; зниження ризику втрат і крадіжок; швидке формування звітності	залежність від технічного обладнання; перебої у роботі системи; додаткові витрати на обслуговування системи.
Цифрові системи планування посівів	програми для планування структури посівів, контролю сівозміни та прогнозування врожайності	оптимізація використання земельних ресурсів; підвищення врожайності; покращення планування витрат; можливість прогнозування результатів	потреба у точних даних; залежність від погодних умов; складність роботи для малих господарств.
Програмне забезпечення для управління персоналом	системи для обліку працівників, нарахування заробітної плати та контролю робочого часу	автоматизація кадрових процесів; зменшення паперової роботи; контроль продуктивності праці; швидке формування кадрової документації	ризики витоку персональних даних; необхідність постійного оновлення програм; додаткові витрати на обслуговування.
Автоматичні системи контролю мікроклімату на фермах і теплицях	системи для автоматичного регулювання температури, вологості, вентиляції та освітлення	підтримання оптимальних умов виробництва; підвищення продуктивності; економія енергоресурсів; зменшення впливу людського фактора	висока вартість обладнання; залежність від електропостачання; потреба у технічному обслуговуванні.

Сформовано за [20, 21, 22].

Автоматизація дозволяє зменшити адміністративні витрати, підвищити точність обліку, пришвидшити ухвалення управлінських рішень та покращити контроль за виробничими процесами.

Варто зазначити, що особливого значення ці технології набули в умовах воєнного стану та нестачі трудових ресурсів, коли цифрові системи частково компенсують дефіцит робочої сили[23].

Важливим напрямом цифровізації стало активне використання аграріями електронних державних сервісів. Українські підприємці дедалі частіше користуються цифровими платформами для подання звітності,

отримання грантів, реєстрації земельних ділянок, оформлення дозвільних документів та участі у державних програмах підтримки.

Серед найбільш поширених цифрових сервісів: електронний кабінет платника податків, портал державних послуг «Дія», Державний аграрний реєстр (ДАР), електронний документообіг, онлайн-подання заявок на грантові програми, використання яких сприяє підвищенню прозорості ведення бізнесу, скорочує бюрократичні процедури та спрощує доступ малого бізнесу до державної підтримки.

Однією з ключових тенденцій розвитку малого підприємництва на сільських територіях України є поширення сімейного фермерства. Такі господарства відіграють важливу роль у забезпеченні зайнятості населення, розвитку місцевої економіки та збереженні традиційних форм господарювання. Сімейні фермерські господарства функціонують переважно на основі праці членів однієї родини та сприяють самозайнятості населення у сільській місцевості.

Важливість сімейних фермерських господарств підтверджується й структурою аграрного виробництва України. Значна частина виробництва продукції тваринництва зосереджена саме у господарствах населення та невеликих фермерських господарствах. Так, станом на початок 2024 року в господарствах населення утримувалося близько 69% великої рогатої худоби, 77% корів та понад 65% овець і кіз, що свідчить про вагомий роль дрібних форм господарювання у забезпеченні продовольчої безпеки держави [9]. Також зростає частка фермерських господарств, що спеціалізуються на вирощуванні ягід (лохина, малина), горіхів, технічних конопель, лікарських та ефіроолійних трав, а також на розведенні равликів або веденні крафтового бджолярства.

Окрім структурного значення у виробництві сільськогосподарської продукції, сімейне фермерство характеризується значними регіональними відмінностями розвитку. Найвища концентрація малих фермерських господарств спостерігається у центральних та західних областях, де традиційно сформована висока частка сільського населення та сприятливі умови для ведення багатогалузевого сільського господарства. Зокрема, у Вінницькій, Полтавській, Хмельницькій та Черкаській областях переважають фермерські господарства зерново-тваринницького напрямку, тоді як у західних регіонах (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська області) більш поширеними є дрібнотоварні господарства з орієнтацією на молочне скотарство, ягідництво та органічне виробництво. Натомість у південних областях України (Одеська, Миколаївська, Херсонська області) розвиток сімейного фермерства значною мірою залежить від кліматичних умов та наслідків воєнних дій, що вплинули на скорочення виробничого потенціалу та логістичних можливостей. Водночас саме ці регіони мають значний потенціал для відновлення завдяки розвитку зрошувального землеробства та інвестиціям у сучасні агротехнології.

За даними Державної служби статистики України, частка господарств населення та малих фермерських структур у виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції залишається стабільно високою, що підтверджує їхню системоутворюючу роль у регіональних аграрних економіках [9]. Таким чином, регіональні відмінності розвитку сімейного фермерства відображають як природно-кліматичні умови, так і рівень інституційної та фінансової підтримки малого підприємництва на місцях.

Розширення грантової підтримки та залучення міжнародної фінансової допомоги також є однією з важливих тенденцій розвитку малого підприємництва на сільських територіях України. В умовах воєнного стану грантові програми стали важливим інструментом підтримки фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів і малих підприємств аграрного сектору. Державна політика підтримки малого бізнесу реалізується, зокрема, через програму «Робота», яка передбачає надання мікрогрантів на започаткування та розвиток власної справи, а також грантів для розвитку садівництва, ягідництва, виноградарства та тепличного господарства.

За даними Міністерства економіки України, у межах програми «Робота» за 2,5 роки понад 24 тис. підприємств отримали грантову підтримку на суму понад 11 млрд грн. Зокрема, було надано 249 грантів на розвиток садівництва і теплиць загальною вартістю близько 1,2 млрд грн, що сприяло створенню нових робочих місць та розвитку малого аграрного підприємництва на сільських територіях [24].

Важливу роль у підтримці малого аграрного підприємництва відіграють також інвестиційні та міжнародні проекти, спрямовані на розвиток сімейного фермерства. Зокрема, у 2023 році проект «Сімейні молочні ферми» залучив понад 28 млн грн інвестицій від 209 інвесторів для розширення мережі сімейних фермерських господарств, що свідчить про збереження інвестиційної привабливості малого аграрного бізнесу та зростання зацікавленості у розвитку сімейних форм господарювання як важливого інструменту забезпечення зайнятості населення та економічного розвитку сільських територій [25].

Додаткові можливості для розвитку малого аграрного підприємництва створюють міжнародні програми фінансової підтримки, що реалізуються за участю міжнародних організацій та донорів. Зокрема, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO) спільно з Європейським Союзом у 2024-2025 роках реалізує грантові програми для малих і середніх сільськогосподарських підприємств України. У межах третього циклу грантової підтримки фермери можуть отримати фінансування для модернізації виробництва, розвитку переробки, покращення систем зберігання продукції та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору.

Крім того, у 2025 році FAO та Європейський Союз започаткували нову програму підтримки аграрних підприємств, яка передбачала надання грантів до 150 тис дол США для розвитку кооперації, створення логістичних центрів, розширення переробних потужностей та інтеграції малих фермерів у виробничо-збутові ланцюги [26]. Реалізація таких програм сприяє підвищенню економічної стійкості сільських територій, розвитку локального виробництва та зміцненню продовольчої безпеки держави.

Водночас, незважаючи на значну кількість міжнародних і державних ініціатив, тривалий час бракувало єдиного механізму, який забезпечував би систематизацію інформації про програми підтримки малого та середнього бізнесу за напрямками, регіонами та потребами підприємців. Починаючи з 2024 року цю функцію виконує Альянс стійкості малих та середніх підприємств (МСП), створений під час Міжнародної конференції з питань відновлення України (URC2024) у Берліні, який об'єднує понад 40 міжнародних партнерів, які реалізують понад 136 проєктів у межах Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва на 2024-2027 роки. Загальний обсяг фінансових зобов'язань партнерів Альянсу на 2024-2027 роки становить близько 7 млрд євро, що свідчить про масштабну міжнародну підтримку розвитку малого і середнього підприємництва, посилення його стійкості та сприяння післявоєнному відновленню й трансформації економіки України [27,28].

Перспективними напрямками розвитку малого підприємництва на сільських територіях України є не лише традиційне сільське господарство, а й нові види діяльності, що поєднують інновації, екологічність та локальні ресурси (рис.2). Особливо актуальними сьогодні є агропереробка, зелений туризм, органічне виробництво, крафтове виробництво, впровадження технологій «Agriculture 4.0» та цифрове фермерство.

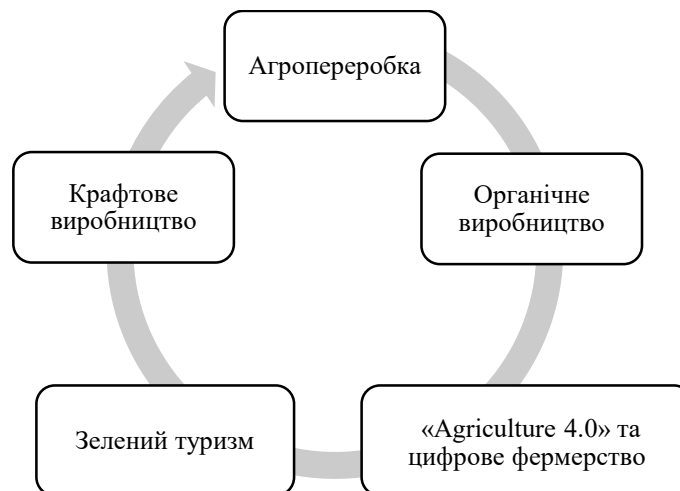

Рис. 2. Перспективні напрями розвитку малого підприємництва на сільських територіях [сформовано авторами]

Агропереробка дозволяє створювати додану вартість безпосередньо у сільській місцевості. Йдеться про переробку молока, м'яса, овочів, фруктів, зерна, ягід та іншої продукції у готову продукцію: сири, соки, джеми, борошно, олію, м'ясні вироби тощо. До основних переваг можна віднести: створення нових робочих місць, зростання доходів фермерів, зменшення залежності від посередників, розвиток локальних брендів та кооперативів, збільшення експортного потенціалу. Розуміючи обмеженість власних ресурсів, малі виробники все частіше об'єднуються в територіальні кластери або локальні кооперативи. Це дає змогу спільно використовувати високовартісну сільськогосподарську техніку, оптимізувати логістичні витрати, формувати однорідні великі партії продукції для виходу до мережевого ритейлу, а також спільно розвивати туристично привабливі локації, зокрема в межах сільського зеленого туризму.

Сільський зелений туризм є одним із найбільш перспективних напрямів диверсифікації економіки сільських територій. Він передбачає організацію відпочинку у сільській місцевості з використанням природних, культурних та етнографічних ресурсів. Основними напрямками розвитку є: агросадиби та екооселі, гастрономічний туризм, етнотуризм, активний відпочинок, локальні фестивалі та ремесла.

Зелений туризм сприяє зайнятості населення, розвитку інфраструктури, збереженню культурної спадщини та підтримці місцевих громад [29].

Органічне виробництво орієнтується на екологічно безпечне вирощування продукції без використання синтетичних добрив, пестицидів та ГМО. Так, у контексті європейського курсу сталого розвитку чітко простежується орієнтація на Green Deal виробництво. Малі підприємці зменшують обсяги використання хімічних добрив на користь біопрепаратів, впроваджують технології збереження вологи (зокрема, елементи No-till або Strip-till) та інвестують у сертифікацію органічної продукції, яка має високий експортний потенціал на ринку ЄС. Відповідно, до переваг можна віднести: високий попит на екологічну продукцію, можливість експорту до країн ЄС, вища рентабельність продукції, збереження родючості ґрунтів, підтримка сталого розвитку сільських територій. Таким чином, світові тенденції свідчать про стабільне

зростання попиту на екологічно чисту продукцію, вироблену з дотриманням принципів сталого розвитку. Водночас Україна має значний природно-ресурсний потенціал для розвитку органічного землеробства, а малі аграрні підприємства можуть стати основними виробниками такої продукції завдяки гнучкості та здатності швидко адаптуватися до нових ринкових вимог.

Попри складні умови воєнного часу, органічний сектор України продовжує розвиватися. Зокрема, у Волинській області у 2025 році було сертифіковано десятки підприємств за міжнародними органічними стандартами [30].

Також у контексті сучасних екологічних викликів перспективним напрямом виступає розвиток циркулярної економіки в аграрному секторі. Використання відновлюваних джерел енергії, біоенергетичних технологій, переробка відходів сільськогосподарського виробництва, виробництво біогазу та органічних добрив сприятимуть підвищенню ресурсоефективності малого бізнесу та зниженню екологічного навантаження на довкілля.

Останніми роками крафтове виробництво набуває дедалі більшого значення як один із перспективних напрямів розвитку малого підприємництва на сільських територіях, особливістю якого є виготовлення унікальної продукції невеликими партіями з використанням традиційних технологій, місцевої сировини та акцентом на високу якість. Найпоширенішими видами крафтової продукції є сири, мед і продукти бджільництва, домашні ковбасні вироби, фруктові чаї, варення, джеми, соуси, а також вироби народних ремесел. Основними перевагами крафтового виробництва є формування локальних брендів, підтримка сімейного підприємництва, розвиток гастрономічного туризму, ефективне використання місцевих ресурсів і розширення можливостей збуту продукції через цифрові платформи та канали електронної комерції.

Розвиток крафтового виробництва супроводжується вдосконаленням нормативно-правового середовища та зниженням адміністративного навантаження на малих виробників. У 2025 році відбулося подальше спрощення процедур започаткування підприємницької діяльності, зокрема в частині її державної реєстрації [31].

Ефективним напрямом розвитку малого підприємництва на сільських територіях є поєднання крафтового виробництва із сільським зеленим туризмом на базі фермерських господарств. Одним із способів диверсифікації доходів фермерів є перетворення господарств на туристично привабливі об'єкти, організація дегустацій крафтової продукції безпосередньо на місці виробництва, проведення майстер-класів, а також облаштування рекреаційних зон (наприклад, лавандових полів, равликівих ферм або контактних зоопарків). Прикладом успішної реалізації такого підходу є равликові ферми «Jiffy» (Київська область) [32] та «Епіравлик» (Хмельницька область) [33], діяльність яких поєднує нішеве агровиробництво з розвитком сільського зеленого туризму. Окрім вирощування продукції для внутрішнього ринку та експорту, ці господарства проводять екскурсії, гастрономічні дегустації та майстер-класи, що сприяє залученню туристів, збільшенню прямих продажів продукції безпосередньо на фермі (Farm Gate) і підвищенню прибутковості господарств.

Водночас забезпечення довгострокової конкурентоспроможності малих аграрних підприємств потребує не лише диверсифікації джерел доходів, а й активного впровадження цифрових технологій. У цьому контексті особливого значення набуває концепція «Agriculture 4.0», що ґрунтується на використанні GPS-навігації, дронів, IoT-датчиків, супутникового моніторингу, автоматизованих систем поливу, штучного інтелекту та Big Data-аналітики.

Впровадження технологій «Agriculture 4.0» формує основу для ширшої цифрової трансформації аграрного виробництва, яка охоплює не лише виробничі процеси, а й систему управління та реалізації продукції. З огляду на це, цифрове фермерство виступає інтегрованою моделлю розвитку малих аграрних підприємств, що поєднує технологічну модернізацію виробництва з цифровізацією управлінських і збутових процесів.

Цифрове фермерство забезпечує підвищення ефективності аграрного виробництва завдяки використанню технологій точного землеробства, що сприяє зростанню врожайності, економії ресурсів, зменшенню витрат, точному внесенню добрив і моніторингу стану ґрунтів та посівів у режимі реального часу. Водночас цифрова трансформація відкриває для малих виробників нові канали збуту, зокрема онлайн-магазини, спеціалізовані аграрні маркетплейси та сервіси регулярного постачання продукції за передплатою (наприклад, регулярну доставку «кошика свіжих фермерських продуктів» міським споживачам), а також прямі поставки продукції ресторанам, локальним магазинам здорового харчування та кінцевим споживачам, що дозволяє зберігати більшу частку доданої вартості всередині фермерського господарства.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведене дослідження засвідчило, що мале підприємництво залишається важливою складовою аграрного сектору економіки України та відіграє значну роль у забезпеченні зайнятості населення, розвитку сільських територій і формуванні економічної стійкості територіальних громад. Незважаючи на негативний вплив воєнного стану, що проявляється у руйнуванні інфраструктури, порушенні логістичних зв'язків,

скороченні ринків збуту та дефіциті трудових ресурсів, суб'єкти малого підприємництва демонструють здатність адаптуватися до нових умов господарювання та відновлювати підприємницьку активність.

У ході дослідження встановлено, що, незважаючи на розширення державних і міжнародних програм підтримки, суттєвими проблемами розвитку малого підприємництва на сільських територіях залишаються обмежений доступ до фінансових ресурсів, складність кредитування, недостатній рівень розвитку транспортної та цифрової інфраструктури, кадровий дефіцит і нестабільність економічного середовища.

Водночас визначено низку позитивних тенденцій, серед яких особливого значення набувають цифровізація бізнес-процесів, впровадження технологій «smart farming» та «Agriculture 4.0», розвиток сімейного фермерства, органічного виробництва, агропереробки, крафтового бізнесу і сільського зеленого туризму.

Важливим чинником підтримки малого аграрного підприємництва є розширення програм державної та міжнародної фінансової допомоги, що сприяють модернізації виробництва, підвищенню конкурентоспроможності господарств та створенню нових робочих місць. Використання сучасних цифрових технологій, електронних державних сервісів та інноваційних підходів до організації виробництва створює додаткові можливості для підвищення ефективності діяльності малих підприємств і забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Отже, перспективи розвитку малого підприємництва в аграрному секторі України пов'язані з подальшою цифровою трансформацією, впровадженням інноваційних технологій, диверсифікацією видів економічної діяльності, розвитком кооперації та розширенням доступу до фінансових ресурсів. Реалізація зазначених напрямів сприятиме зміцненню економічної стійкості сільських громад, підвищенню конкурентоспроможності аграрного виробництва та прискоренню післявоєнного відновлення економіки України, а ефективне поєднання державної підтримки, інноваційних технологій, цифрової трансформації та європейських практик господарювання створює передумови для підвищення його конкурентоспроможності, стійкості та ролі у забезпеченні сталого розвитку сільських територій України.

Література

1. Малий і середній бізнес втратив понад \$ 60 млрд з початку війни. URL: <https://ain.ua/2022/03/15/malyi-i-serednij-biznes-vtratyv-ponad-60-mlrd-z-pochatku-vijny/>
2. Кожен п'ятий малий та середній бізнес перебуває на межі закриття – дослідження. URL: <https://ain.ua/2024/09/05/ponad-60-malogo-ta-serednyogo-biznesu-vidcuvauiut-pogirsenia-ekonomichn-ta-finanovix-pokaznikiv-doslizennia/>
3. Ковбаса, О., & Максичка, А. (2024). Сучасний стан розвитку малого підприємства в аграрному секторі економіки України. *Економіка та суспільство*, (61). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-26>
4. Шинкарук, Л.В., & Погнерибко, В.С. (2025) Розвиток малого та середнього підприємництва в аграрному секторі України в умовах євроінтеграції. *Інвестиції: практика та досвід*. №22. С.102-108. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.22.102>
5. Пискливець, В. (2025). Аналіз стану інноваційного забезпечення розвитку підприємництва на сільських територіях України. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 344(4), 136-140. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-344-4-17>
6. Півторак, В., Юрій, Т., & Дендебера, О. (2024). Проблеми та перспективи підвищення інноваційно-інвестиційної активності малого аграрного підприємництва. *Економіка та суспільство*, (67). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-74>
7. Томашук, І.В., Томашук, І.О. (2025) Сільське підприємництво в умовах війни: оцінка розвитку та конкурентних переваг. *Управління змінами та інновації*. № 14. С. 59-68. <https://doi.org/10.32782/CMI/2025-14-9>
8. Томашук, І. (2025). Механізми державної підтримки сталих аграрних практик в умовах євроінтеграції та глобальних екологічних викликів. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 344(4), 216-225. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-344-4-29>
9. Державна служба статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/>
10. Більшість сільгосппідприємств в Україні представляють малий бізнес. URL: <https://agrostory.com/uk/info-centr/marketnews/bilshist-silgosppidpri-mstv-v-ukraini-predstavlyayut-maliy-biznes-2>
11. Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Міністерство юстиції України. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/>
12. Оpendатобот. В Україні зростає кількість ФОПів: дані Єдиного державного реєстру. URL: <https://opendatobot.ua/analytics>
13. Підсумки 2025: За держпрограмою «5-7-9%» підприємці отримали 30 тис. доступних кредитів на майже 94 млрд. гривень. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/pidsumki_2025_za_derzhprogramoiu_5-7-9_pidpriemtsi_otrimali_30_tis_dostupnikh_kreditiv_na_maizhe_94_mlrd_griven-5528
14. Зростання ВВП України у 2025 році склало 2,2%. URL: <https://surli.cc/nsoioh>
15. Блага, Н. (2025). Проблеми розвитку малого бізнесу в умовах невизначеності. *Економіка та суспільство*, (79). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-79-147>

16. Agricultural 4.0 Leveraging on Technological Solutions: Study for Smart Farming Sector. URL: <https://arxiv.org/abs/2401.00814>
17. Soussi A., Zero E., Sacile R., Trincherio D., Fossa M. (2024). Smart Sensors and Smart Data for Precision Agriculture: A Review. Sensors (Basel). Apr 21; 24(8):2647. <https://doi.org/10.3390/s24082647>
18. Boursianis A.D., Papadopoulou M.S., Diamantoulakis P., Liopa-Tsakalidi A., Barouchas P. (2022). Internet of Things (IoT) and Agricultural Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) in smart farming: A comprehensive review. Internet of Things. Vol.18 <https://doi.org/10.1016/j.iot.2020.100187>
19. Служба супутникового моніторингу для аграріїв. URL: <https://www.smartfarming.ua/servisy-suputnykovoho-monitorynhu-dlya-ahraryiv>
20. Agriculture Supply Chain Management Software for Easy Farm Management. URL: <https://agrichain.com/>
21. All-in-one digital farming solution. URL: <https://ua.cropwise.com/en/operations>
22. John Deere Precision Agriculture Technologies. URL: <https://www.deere.com/en/technology-products/precision-ag-technology/>
23. Шишпанова, Н., & Шелінгер, У. (2026). Управління трудовими ресурсами територіальних громад на засадах розвитку кооперації та цифровізації: регіональний аспект Миколаївської області. *Економіка та суспільство*, (85). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-85-190>
24. Міністерство економіки України. За 2,5 роки програми «єРобота» українці отримали понад 24 тисячі грантів на 11 млрд грн. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/81ffe9ca-ba57-4f59-888d-d76085fdf339>
25. Проєкт «Сімейні молочні ферми» залучив понад 28 млн грн інвестицій. URL: <https://agrobusiness.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/28934-v-2023-rotsi-proiekt-simeini-molochni-fermy-zaluchyv-ponad-28-mln-hrn-vid-209-investoriv.html>
26. FAO and the European Union provide grants of up to USD150 000 to support aggregation models in berry and vegetable production. URL: <https://www.fao.org/europe/news/detail/fao-and-the-european-union-provide-grants-of-up-to-usd150-000-to-support-aggregation-models-in-berry-and-vegetable-production/>
27. Альянс Стійкості МСП: рік ефективної підтримки українського бізнесу. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/f24ea2bb-bc69-4a08-89e0-cb2b6ad68535?lang=uk-UA&title=AliansStiikostiMsp-RikEfektivnoiPidtrimkiUkrainskogoBiznesu>
28. Синергія державної та міжнародної підтримки: як Альянс стійкості МСП сприяє координації допомоги українському бізнесу. URL: <https://ain.ua/2025/04/30/alians-stiikosti-msp-pidtrymka-ukrayinskogo-biznesu/>
29. Долинська, О., Гуцал, Л., & Гільберг, Т. (2024). Сільський туризм в Україні: сучасні тенденції та перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*, (64). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-24>
30. Розвиток органічного виробництва області у 2025 році. Департамент агропромислового розвитку Волинської облдержадміністрації. URL: <https://agrovolyn.gov.ua/article/rozvytok-organichnogo-vyrobnystva-oblasti-u-2025-roci>
31. Розвиток крафтового бізнесу: Держпродспоживслужба презентувала спрощення для виробників. URL: <https://dpss.gov.ua/news/rozvytok-kraftovoho-biznesu-derzhprodspozhyvsluzhba-prezentovala-sproshchennia-dlia-vyrobnikiv>
32. Можливо, найбільш унікальна ферма гастрономічних равликів в Україні. URL: <https://jiffy.farm/>
33. Равликова ферма «Епіравлик» у Хмельницькій області. URL: <https://khmelnytskyi.name/uk/eternal-6591-ravlykova-ferma-epiravlyk-u-hmelnyczkij-oblasti>

References

1. Malij i serednij biznes vtratyv ponad \$ 60 mlrd z pochatku viiny. URL: <https://ain.ua/2022/03/15/malyi-i-serednij-biznes-vtratyv-ponad-60-mlrd-z-pochatku-viiny/>
2. Kozhen piaty malij ta serednij biznes perebuvaie na mezhi zakryttia – doslidzhennia. URL: <https://ain.ua/2024/09/05/ponad-60-malogo-ta-serednyogo-biznesu-vidcuvaui-pogirsennia-ekonomichnix-ta-finansovix-pokaznikiv-doslizennia/>
3. Kovbasa, O., & Maksychka, A. (2024). Suchasnyi stan rozvytku maloho pidpriemstva v ahranomu sektori ekonomiky Ukrainy. *Ekonomika ta suspilstvo*, (61). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-26>
4. Shynkaruk, L.V., & Pohnerbyko, V.S. (2025) Rozvytok maloho ta serednoho pidpriemnytstva v ahranomu sektori Ukrainy v umovakh yevrointehratsii. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. №22. S.102-108. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.22.102>
5. Pysklyvets, V. (2025). Analiz stanu innovatsiinoho zabezpechennia rozvytku pidpriemnytstva na silskykh terytoriakh Ukrainy. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 344(4), 136-140. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-344-4-17>
6. Pivtorak, V., Yurii, T., & Dendebera, O. (2024). Problemy ta perspektivy pidvyshchennia innovatsiino-investytsiinoi aktyvnosti maloho ahranoho pidpriemnytstva. *Ekonomika ta suspilstvo*, (67). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-74>
7. Tomashuk, I.V., Tomashuk, I.O. (2025) Silske pidpriemnytstvo v umovakh viiny: otsinka rozvytku ta konkurentnykh perevah. *Upravlinnia zminamy ta innovatsii*. № 14. S. 59-68. <https://doi.org/10.32782/CMI/2025-14-9>
8. Tomashuk, I. (2025). Mekhanizmy derzhavnoi pidtrymky stalnykh ahrarnykh praktyk v umovakh yevrointehratsii ta hlobalnykh ekolohichnykh vyklykiv. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 344(4), 216-225. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-344-4-29>
9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <https://stat.gov.ua/>
10. Bilshist silhosppidpriemstv v Ukraini predstavliaiut malij biznes. URL: <https://agrostory.com/uk/info-centr/marketnews/bilshist-silgosppidpri-mstv-v-ukraini-predstavlyayut-maliy-biznes-2>

11. Yedynyi derzhavnyi reiestr yurydychnykh osib, fizychnykh osib-pidpriyemtsiv ta hromadskykh formuvan. Ministerstvo yustytitsii Ukrainy. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/>
12. Opendatabot. V Ukraini zrostaie kil'kist FOPiv: dani Yedynoho derzhavnoho reiestru. URL: <https://opendatabot.ua/analytics>
13. Pidsumky 2025: Za derzhprohramoiu «5-7-9%» pidpriyemtsi otrymaly 30 tys. dostupnykh kredytiv na maizhe 94 mlrd. hryven. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/pidsumki_2025_za_derzhprohramoiu_5-7-9_pidpriyemtsi_otrymali_30_tys_dostupnykh_kredytiv_na_maizhe_94_mlrd_hryven-5528
14. Zrostantia VVP Ukrainy u 2025 rotsi sklalo 2,2%. URL: <https://surli.cc/nsoioh>
15. Blaha, N. (2025). Problemy rozvytku maloho biznesu v umovakh nevyznachenosti. *Ekonomika ta suspilstvo*, (79). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-79-147>
16. Agricultural 4.0 Leveraging on Technological Solutions: Study for Smart Farming Sector. URL: <https://arxiv.org/abs/2401.00814>
17. Soussi A., Zero E., Sacile R., Trincherio D., Fossa M. (2024). Smart Sensors and Smart Data for Precision Agriculture: A Review. *Sensors* (Basel). Apr 21; 24(8):2647. <https://doi.org/10.3390/s24082647>
18. Boursianis A.D., Papadopoulou M.S., Diamantoulakis P., Liopa-Tsakalidi A., Barouchas P. (2022). Internet of Things (IoT) and Agricultural Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) in smart farming: A comprehensive review. *Internet of Things*. Vol.18 <https://doi.org/10.1016/j.iot.2020.100187>
19. Servisy suputnykovoho monitorynhu dlia ahrariiv. URL: <https://www.smartfarming.ua/servisy-suputnykovoho-monitorynhu-dlya-ahrariyiv>
20. Agriculture Supply Chain Management Software for Easy Farm Management. URL: <https://agrichain.com/>
21. All-in-one digital farming solution. URL: <https://ua.cropwise.com/en/operations>
22. John Deere Precision Agriculture Technologies. URL: <https://www.deere.com/en/technology-products/precision-ag-technology/>
23. Shyshpanova, N., & Shelinher, U. (2026). Upravlinnia trudovymy resursamy terytorialnykh hromad na zasadakh rozvytku kooperatsii ta tsyfrovizatsii: rehionalnyi aspekt Mykolaivskoi oblasti. *Ekonomika ta suspilstvo*, (85). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-85-190>
24. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. Za 2,5 roky prohramy «ieRobota» ukraintsi otrymaly ponad 24 tysiachi hrantiv na 11 mlrd hm. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/81ffe9ca-ba57-4f59-888d-d76085fdf339>
25. Proiekt «Simeini molochni fermi» zaluchyv ponad 28 mln hm investytitsii. URL: <https://agrobusiness.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/28934-v-2023-rotsi-proiekt-simeini-molochni-fermy-zaluchyv-ponad-28-mln-hm-vid-209-investoriv.html>
26. FAO and the European Union provide grants of up to USD150 000 to support aggregation models in berry and vegetable production. URL: <https://www.fao.org/europe/news/detail/fao-and-the-european-union-provide-grants-of-up-to-usd150-000-to-support-aggregation-models-in-berry-and-vegetable-production/>
27. Alians Stiikosti MSP: rik efektyvnoi pidtrymky ukrainskoho biznesu. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/f24ea2bb-bc69-4a08-89e0-cb2b6ad68535?lang=uk-UA&title=AliansStiikostiMSP-RikEfektivnoiPidtrimkiUkrainskogoBiznesu>
28. Synerhiia derzhavnoi ta mizhnarodnoi pidtrymky: yak Alians stiikosti MSP spryiaie koordynatsii dopomohy ukrainskomu biznesu. URL: <https://ain.ua/2025/04/30/alians-stiikosti-msp-pidtrymka-ukrayinskogo-biznesu/>
29. Dolynska, O., Hutsal, L., & Hilberh, T. (2024). Silskyi turizm v Ukraini: suchasni tendentsii ta perspektyvy rozvytku. *Ekonomika ta suspilstvo*, (64). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-24>
30. Rozvytok orhanichnogo vyrobnytstva oblasti u 2025 rotsi. Departament ahropromysloвого rozvytku Volynskoi obladerzhadministratsii. URL: <https://agrovolyn.gov.ua/article/rozvytok-organichnogo-vyrobnytstva-oblasti-u-2025-roci>
31. Rozvytok kraftovoho biznesu: Derzhprodspozhyvsluzhba prezentovala sproshchennia dlia vyrobnykiv. URL: <https://dpss.gov.ua/news/rozvytok-kraftovoho-biznesu-derzhprodspozhyvsluzhba-prezentovala-sproshchennia-dlia-vyrobnykiv>
32. Mozhyvo, naibilsh unikalna ferma hastronomichnykh ravlykiv v Ukraini. URL: <https://jiffy.farm/>
33. Ravlykova ferma «Epiravlyk» u Khmelnytskii oblasti. URL: <https://khmelnytskyi.name/uk/eternal-6591-ravlykova-ferma-epiravlyk-u-hmelnytskij-oblasti>